

Abalwanirizi b'eddembe balaze engeri egiziyiza abakyaala n'abawala okufuna

ABALWANIRIZI b'eddembe ly'abakyaala mu ggwanga basabye Gavumenti okwongerera amaanyi mu nteekateeka n'enkola ezisobola okuyamba abakyaala n'abawala okufuna obwenkanya ku mbeera ez'enjawulo ze bayitamu.

Nga Uganda yeegatta ku nsi yonna okukuza olunaku lw'abakyaala olukuzibwa okwefumiitiriza ku kusoomoozebwa okw'enjawulo abakyaala n'abawala kw bayitamu mu bitundu gye babeera okubalemesa okuvuganya enkyenkanyi mu buweereza mu bitundu, ebyenfuna, ebyobufuzi n'empeereza endala.

Olunaku luno lwalangirirwa ekibiina ky'Amawanga Amagatte mu 1975 okukuzibwa amawanga gonna abakyegettiramu buli lwa March 8. Mu Uganda lwasooka kukuzibwa mu 1984 mu maka g'Obwápulezidenti e Ntebe.

Dr. Angella Nakafeero, kaminsona w'ekikula ky'abantu n'ensonga z'abakyaala mu minisitule y'ekikula ky'abantu, emirimu n'enkulaakulana y'ebitundu agamba nti, olunaku luno lugenda kukwatirwa ku kisaawe e Kololo ku mulamwa ogugamba nti, "Okwongeza sseente mu buweereza okusobozesa abakyaala n'abawala bonna okufuna obwenkanya mu Uganda".

ABAKYALA OKUFUNA OBWENKANYA MU UGANDA

Elizabeth Kemigisha okuva mu bibiina kya bannamateeka abakyaala ekya FIDA agamba nti, waliwo ebisoomooza n'ebiremesa abakyaala n'abawala okufuna obwenkanya ebirina okukolebwa omuli:

1 Emisango okukandaalirira: Okukandaaliriza emisango okuwa abakyaala n'abawala obwenkanya kimu ku byongerera okubamalumu amaanyi okwerwanako nga balowooza nti, amateeka tegali ku ludda lwabwe n'abalala nti, ebibatuusibwako bwe bulamu bwe bateekeddwa okubeeramu.

"Ekizibu ky'emisango okukandaalirizibwa kinene mu Uganda kuba leero kkooti ezijulirwamu ziwuliriza misango egyatwalibwawo mu 2024. Omuntu okutwala omwaka mulamba nga tannaba kuweebwa wadde olunaku lw'okuwulira omusango gwe kimulamumu amaanyi kuba bangi babeera banaku abatasobola kwewuuba mu kkooti," Kemigisha bw'agamba.

Aba FIDA lwe baasomesa abakyaala amateeka n'okwekolera okusobola okulwanirira eddembe lyabwe.

Lipoota okuva mu ssiga eddamuzi eraga nti, waliwo emisango mingi egyekuusa ku kutyoboola eddembe ly'abakyaala n'abawala. Okusinziira ku lipoota, emisango egirudde okukolebwa gikola ebitundu 32.42 ku 100 nga gye misango 3,636 nga gya kukabassanya bawala abatanneetuuka ate ebitundu 29.39 ku 100 nga gye emisango 3,296 gya kukabassanya abatanaweza myaka 15.

Kkooti Enkulu erina emisango egiyiseeko 4,888 nga 1,818 gya myaka ebiri. Mu kkooti ezisookerwako eriyu emisango gye okutyoboola eddembe ly'abakyaala n'abawala 4,816 nga 865 ku gino giruddeyo.

2 Ebbeeryi y'obuweereza: Kemigisha agamba nti, eggwanga teririna nkola nnung'amumu muntu wa bulijjo mw'asobola kuyita okufuna obuweereza bwa puliida ow'obwereere okuggyako ng'oli ku musango gwa nngomola. Agamba nti, omuntu okufuna obuweereza buno kimwetaagisa okusasula 200,000/- okuwandiisa omusango, kyokka ng'abakyaala n'abawala abasinga okutyoboolwa tebeera na busobozi kufuna sseente nga zino.

"Gavumenti esaanidde

okwanguya okuyisa etteeka erirambika obuweereza buno "National Legal Aid Bill," okuyamba abantu okufuna bapuliida okubawolereza ku bwereere okusobola okufuna obwenkanya," Kemigisha bw'agamba.

3 Obutamanya: Bangi ku Bannayuganda naddala abakyaala tebamanyi buweereza bwa mateeka ekibatiisa okugenda okubufuna. Okugeza, waliwo obuweereza bw'okukwataganya emisango gye ng'engansi ekitasussa bukadde butaano ku kkooti z'eddaala erisooka etwala obudde obutono ddala, kyokka bangi tebamanyi ne basigala nga balwana kugenda mu kkooti ezigenda okubatalirira obudde n'ekivaamu kubivaako.

Bangi tebakimanyi nti, ettaka basobola okulissaako envumbo ne bamaliriza nga balibabbyeko, bannamwandu tebamanyi ngeri yaakufuna bbaluwa zibakkiriza kutambuzza mmaali ya babbaabwe ababeera bafudde ab'eng'anda za babbaabwe ne babatwalako eby'obugagga.

4 Obutono bwa kkooti: Kemigisha agamba nti, ebitundu bingi mu Uganda ebitalina kkooti, ate endala zirina

kkooti emu eweereza ekitundu kyonna ekikalubiriza abakyaala n'abawala okuzituukamu kuba zibeera wala ekibeetaagisa sseente z'entambula ate nga n'abalamuzi babeera n'emisango mingi okukola ku misango gya bano.

"Okugeza ekitundu kya Karamoja kyonna kkooti eri Moroto ng'abantu abaagala okufuna obwenkanya okuva mu disitulikiti zonna ezikola Karamoja gye balina okugenda," Kemigisha bw'agamba.

5 Enguzi n'obutali bwenkanya: Embeera z'obutatuusa buweereza butuufu eri abantu abaddukidde mu kkooti kyongera okumalamu abantu amaanyi n'obwesigwa nga balowooza nti, atalina sseente tawangula musango mu kkooti.

6 Obuwangwa n'enkola z'ebitundu: Ebintu ebimu bikyalimu enkola z'obuwangwa ezikuumidde abakyaala mu kutyoboolwa. Okugeza waliwo ebitundu nga singa omukyala avayyo n'awaabirira bba nti, amukase omukwano tegutwalibwa ng'omusango.

Abalala abalina enkola z'okusala emisango okuyita mu bakulu aba ffamire n'ebitundu byabwe bayingira mu misango

ng'okukabassanya abaana abawala, okufunyisa abawala abato embuto, okubbibwako ebyabwe ng'ettaka n'ebirala.

OBWENKANYA ERI ABAKYALA N'ABAWALA

Dr. Nakafeero agamba nti, omwaka guno eggwanga ligenda kwefumiitiriza ku ngeri y'okumalawo emisango egiziyiza abakyaala n'abawala okufuna obwenkanya mu by'amateeka, ng'amateeka agasosola ekikula ky'abantu, amateeka amafu, enkola n'enneeyisa ez'obulabe kw'ossa enkola z'obuwangwa ebiggya eddembe ku bakyaala n'abawala.

"Gavumenti eyagala okulaba ng'emisango gyonna gikolebwa mu bwangu kuba kino kye kitegeeza obufuzi obutuufu nga bassaawo enkola eziyamba okutuusa obuweereza buno ku bantu, enfuga egoberera amateeka, eddembe, enkulaakulana n'enkolagana ennungi mu bitundu," Dr. Nakafeero bw'agamba.

Agamba nti, Gavumenti yeeyama okukuuma eddembe ly'abakyaala n'abawala nga bwe lirambikibwa mu Ssemateeka w'eggwanga owa 1995 akawaayiro 21(2), 32(1) ne 33(3) obunyweza obwenkanya eri abakyaala mu bufumbo nga beesalirawo